

הרב ישראל אריאל

מצוות "יד" ו"יתד" ויישומה במחנה צבא בימינו*

ראשי פרקים:

- א. בירורים בגדרי "יד" ו"יתד"
- ב. על מי מוטלת האחריות להתקנת ה"יד"?
- ג. היכן יש למקם את ה"יד"?
- ד. הגדרת "מחנה" לענין זה
- ה. האם יש חובה לחפור?
- ו. גדרי הכיסוי
- ז. האם "יתד" דוקא, או אפשר לחפור בכל דבר?
- ח. כיסוי בשבת באבנים
- ט. באיזו מלחמה חובת הכיסוי נוהגת?
- י. סיכום

א. בירורים בגדרי "יד" ו"יתד"

נראה, שיש פשטים שונים בהבנת הפסוקים הדנים ב"יד" ו"יתד": לפי רבינו יונה, "יד" פירושו – מקום, כמו "והנה מציב לו יד", והכנת מקום – הכוונה לצרכים קטנים. לעומת זאת מיועדת היתד לצרכים גדולים. ולפי זה: בקטנים, שיש מקום מיועד לכך – אין צורך לכסות, ואף סברא היא – כי מה יכסה? ועוד, שהגמרא בברכות (כה ע"א) אומרת, שאם נספג באדמה, ואין בו טופח על מנת להטפוח, אפשר לקרות כנגדו קריאת שמע. ואם כן, לא הקפידה התורה על הכיסוי, אלא על מקום מיוחד לכך. זאת, כפי שהתורה עצמה נותנת טעם – "והיה מחניך קדוש", כדי למנוע ריח רע, מריבוי הירצאים לקטנים!

שהרי מצאנו שיעור כיסוי לגבי חמץ שנפלה עליו מפולת וכדו', וכן "חסידים ראשונים היו מצניעים קוצותיהם חכוכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקין להן שלשה טפחים (באדמה)" (ב"ק ל ע"א) – מהו, אם כן, גדר הכיסוי במצות "יתד"?

* מתוך תשובות לשאלות חיילים

1. ועיין ספר חרדים, שכך הבין בדעת רבינו יונה.

באשר לצרכים גדולים – נראה שאין צורך לייחד להם מקום, ואפשר לעשותם בכל מקום מחוץ למחנה. וסברא היא, שהרי מכסה בעפר, והריח בלה, ומה לי היכן עשה צרכיו.

כאן מתעוררת שאלה אחרת: כמה יעמיק לחפור? מהו עובי הכיסוי? עב"פ, לא ברורה לי הדעה שיש לכסות צרכים קטנים מדרבנן, ולא ידעתי – כיסוי למה? ובאמור – מפורש ברבינו יונה שאין צורך לכסות קטנים. אך הרמב"ם מבאר: "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ", לא כדעת רבינו יונה שהפסוק מדבר בקטנים, אלא שהפסוק הראשון כולו עוסק בקביעת מקום, וזאת בין לקטנים בין לגדולים. כמו שכתב: "מצות עשה לתקן שם, דרך מיוחדת להיפנות בה, שנאמר, ויד תהיה לך מחוץ למחנה; וכתב, "להיפנות בה" בסתם, ולפי זה, בין קטנים ובין גדולים יש לייחד להם מקום, אלא שגדולים צריכים גם חפירה וגם כיסוי.

ממילא לגבי השאלה: "אם יד למה יתד ואם יתד למה יד" – לדעת רבינו יונה "יד" נועדה לקטנים, ו"יתד" לגדולים הנעשים בכל מקום. ואילו לדעת הרמב"ם: "יד" – לשניהם, ויתד – לגדולים, בנוסף למה שצריך לקבוע "יד" לגדולים.

ב. על מי מוטלת האחריות להתקנת ה"יד"?

באשר לאחריות התקנת ה"יד", נראה שהיא מוטלת על כל יחיד ויחיד. סיוע וראיה לזה נראה להביא מלשון הפסוק: "ויד תהיה לך, ויתד תהיה לך". הפסוקים מדברים בלשון יחיד, וכשם שבתפילין דרשו חז"ל, "והיה לך לאות על ירך וגו'" – "לך" לאות ולא לאחרים לאות", אף כאן: לך – מצוה אישית על האדם. ומסתבר, שכשם שהיו בידי חז"ל דרשות רבות ומסכתות רבות על פה שלא נכנסו לתלמודים, אף נשאל זה של התנהגות במחנה המלחמה, ודאי נלמד ונדרש על ידי חז"ל, אך עקב אי היותו מעשי במהלך הדורות לא נשארו בידינו כי אם קטעי דרשות בלבד.²

ג. היכן יש למקם את ה"יד"?

לגבי הגדרת המושג "חוץ למחנה", ישנה דעה הסוברת שמדובר על יציאה חוץ ל-72 אמה או חוץ למחיצות. ולא הבנתי את שתי האפשרויות. א. 72 אמה שאמור לגבי תחום המחנה בשבת, מה שייכותו לכאן? ב. כשהמדובר לגבי מחנה צבאי המושג "מחנה" אינו קשור למחיצות. עיין רמב"ם (הל' מלכים פ"ו הי"ג), המדבר על פטור מעירוב חצירות במחנה, שבמחנה הותר טלטול בשבת ללא עירובי חצירות בתנאי

2. כמובן, לא לחדש דרשות באו הדברים, אלא להיווק ולסיוע בלבד.

שישנן מחיצות מסביב. משמע, שלא כל מחנה היוצא למלחמה מוקף מחיצות, ואעפ"כ קרוי מחנה, וכך הם פני הדברים במציאות, ואף למחנות המוקפים כיום בגדר תייל לבטחון האנשים, אין אילו מחיצות לענין זה של דיני "יד" ו"יתד", שהרי אינן תוצעות בפני המראה או הריח, ובעינן "והיה מחניך קדוש" וליבא.

על כן נראה לי, שהדבר תלוי בסברא ובאומדן הדעת, כשבאים לקבוע "יד", קובעים אותה בקפל קרקע, חריץ, או מאחורי גבעה, בהתחשב בכללי הצניעות וקדושת המחנה, בין אם המקום קרוב או רחוק בקו אירי. וכעין זה נפסק בשו"ע (או"ח סי' ג סעיף ח) שכשנפנה בשדה, אם הוא אחורי גדר יפנה מיד, ובבקעה יתרחק עד מקום שלא יוכל חבירו לראות פירושו. וכבר קבעו חז"ל (בבא בתרא פרק לא יחפור) מרחקים מן העיר לבורסקי שריחו רע, ושלא לעשותו בצד מערב, שרוח מערבית נושאת את הריח אל העיר.

ד. הגדרת "מחנה" לענין זה

אף במה שנוגע להגדרת "מחנה", מתעוררת השאלה: האם הכוונה היא אף לחונים ארעית על פני השדה, או דווקא למחנה קבוע. לכאורה לא ברור מה ההבדל בין מחנה ארעי, סדרה וכדו', למחנה קבוע, ולהיפך. מן הלשון "כי ד' אלקיך מתהלך בקרב מחניך" משתמע, שהדברים נאמרו בעיקר במחנה נייד, היוצא למלחמה, שבו במיוחד יש להקפיד על קדושת המחנה — "והיה מחניך קדוש". ולפי זה, לאו דווקא מחנה צבא במלחמה, אלא כל מחנה כמו מחנה קיץ של תנועות הנוער, סדרה בצבא וכדו' — מקום שאומרים בו דברי תורה, תפילה וק"ש, חייב להיות נקי, ומתחייבים בכל דיני "יד" ו"יתד".

כאמור, ישנה דיעה שהמושג "מחנה" פירושו מקום המוקף מחיצות, בדומה למחנה שכינה. זאת, על פי דברי הרמב"ן בפירושו לפסוקים שם (דברים כי תצא). אולם המעיין בדבריו שם יראה, שהתכוון לבעל קרי שיוצא מחוץ למחנה, והכוונה היא, שאם הארון התלווה אל היוצאים למלחמה, הרואה קרי יוצא ממחנה שכינה ולויה. ואין כוונתו כלל לדמות מחנה צבאי למחנה שכינה, במחיצות וכדו', ולהיפך, הוא מרחיב את איסור ראיית צואה לכל מקום בו נאמרים דברי קדושה.

לגבי הולכי דרכים ואנשי צבא בזמן הילוכם, האם חייבים לחפור ולכסות? נראה לכאורה, שמאחר שאין זה בסמוך למחנה, או מקום שאומרים בו דברי תורה, אין שום מצוה בכיסוי. אך מצד מידת חסידות יש, לדעתי, לכסות, וזאת, על פי דברי רש"י בעירובין (ק ע"ב): על הגמרא שאומרת "אלמלא ניתנה תורה, היינו לומדים צניעות — מחתול, גול — מנמלה, עריות — מיונה" וכו', מבאר רש"י: "צניעות מחתול — שאינו עושה

צרכיו בפני אדם, ומכסה את צואתו". משמע, שזו מידה יפה, שיש לאמץ אותה כתכונה טבעית, ושזה רצון התורה. ואם כן, אולי יש כאן אפילו חיוב מצד גרדי צניעות, שחייבים בהם בכל מקום, ולא מידת חסידות וצניעות בלבד.

נראה להביא עוד ראיה, שאין המהלך בדרך חייב לכסות, אך חייב לנהוג בצניעות, זאת, על פי אחת מעשר תקנות שתיקן יהושע (בבא קמא פא ע"א) וכפי שמוכחת ברמב"ם (הלכות נזקי ממון פ"ה ה"ג), חזו לשונו: "וכן התנה יהושע, שכל אדם שצריך לנקביו, מסתלק מן הדרך, ובנס אחורי הגדר שפגע בו ונפגה שם, ואפילו בשדה מלא כרכום, ונטל משם צרור ומקנח".

מצד אחד תיקן יהושע, שאפשר להכנס מאחורי הגדר וזאת משום צניעות, אולם הרמב"ם לא מזכיר כיסוי במקרה זה, והסיבה לכך – שאין זה בסמוך למחנה אלא בדרך, רחוק מן העיר, ואין זה מבטל את קדושת המחנה או מונע אמירת דברי תורה. כך, שמבחינת ההלכה, אין חובה לכסות, אך ממידת צניעות וחסידות כמובא בדברי רש"י בעירובין, שהחתול מכסה צואתו, יש ללמוד מחתול ולנהוג כך.

ה. האם יש חובה לחפור?

"וחפרתה בה – ושבת וכיסית", לכאורה שתי מצוות הן, שאם לא קיים אחת 'וחפרת', הרי אם קיים את השניה יצא ידי שניה. אך סברא היא, שצריך חפירה דוקא, שכל עיקר תקון התורה של "יתר" מיותר, לכאורה, אם לא הצורך לחפור, שהרי לכסות די היה באבן וכדו'. אך מאידך, אף אם לא חפר – יכסה משום 'זהיה מחניך קדוש', וכן משמע מדברי הרמב"ן האומר: "וטעם כיסוי הצואה... אבל אסור לדאוחה בעת התפילה וכאשר נעלמה מעין הרואה – אין רע".

ו. גרדי הכיסוי

"וכיסית" – האם הוא בכל דבר? לכאורה אפשר ללמוד מכיסוי הדם, ואלמלא אין אדם דן גזירה שוה מעצמו הייתי אומר, שיש כאן גזירה שוה של 'כיסוי' 'כיסוי', מ'וכסהו בעפר', מה להלן בעפר, אף כאן בעפר. אלא שאין לדמות כיסוי הדם שאין חפירה לפניו, למצות יד ויתר שיש חפירה לגד עיניו. אולם דוקא דבר זה מביא אותנו למחשבה, שיחפרתה בה ושבת וכיסית את צאתך, שכוונת התורה במילים, "ושבת וכיסית" ללמדנו, שבאותו עפר שנחפר, יש לשוב ולכסות, ואם כן הכיסוי בעפר דוקא.

ודבר הלמד מענינו הוא, שאם המצוה "והיה מחניך קדוש" ענינה הוא למנוע ריח רע – הרי כיסוי הצואה בעלים או בנייר אין בו די. ולפי זה פשוט לדעתו, שאם לא חפר מאיזו שהיא סיבה, לא נפטר מכיסוי בעפר, באבנים וכדו', לקיים – "והיה מחניך קדוש".

ז. האם "יתד" דוקא, או אפשר לחפור בכל דבר?

לכאורה יש לשאול: ממתי נותנת לנו התורה עיצות כיצד לחפור, ומוסיפה לפריטים השונים של החייל את ה"יתד", מה לה במה יחפור – בקרדום, בגרזן, בקת הרובה או בכל דבר אחר? ואם נתנה התורה עיצה טובה בענין ה"יתד", למה לא נתנה עיצות בנוגע לכלי מלחמה האחרים שיהיו על חגורו?

כנראה, שזה מה שהביא את חז"ל לדרוש (כתובות ה ע"א): "ויתד תהיה לך על אזניך" – מפני מה אצבעותיו של אדם משופות כיתדות, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, וישם אצבעותיו באזניו, ובאה התורה לרמוז על שמירה מלשון הרע, רכילות וכדו' אך בעיקר הדין אפשר לחפור בכל דבר.

ואגב, הדרשה על האצבעות באה בהמשך לאמור לעיל: "כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע", ומסבירים חז"ל, מכל דבור רע, שבמחנה המלחמה במיוחד צריך להזהר מרכילות, לשון הרע, "קיטורים", פטפוט, וגילוי סודות צבאיים וכדומה. בהמשך לכך רצתה לומר, שלא רק שאסור לדבר, אלא גם אין לשמוע, ויש לאטום את האזניים.

ה. כיסוי בשבת באבנים

נראה לכאורה, כי כשם שהתירו משום כבוד הבריות לקחת אבנים בשבת לקנח בהם, ולא העמידו על דבריהם לאסור טלטול מוקצה בשבת, על אחת כמה וכמה שלא העמידו דבריהם כנגד דין תורה מפורש של "וכיסית", ויהיה מותר לכסות באבנים בשבת. על כל פנים, אם יחד לכך אבנים מערב שבת, נראה, שבדאי יהא מותר לטלטל ולכסות בהן.

3. עיין שו"ע א"ח סי' ש"ב שהתירו לטלטל אבנים לקנח, ואפילו מרה"י לברמלית משום כבוד הבריות.

4. נראה שאם אנו באים מצד סברא, אין הנדון רומה לראיה, שהרי לענין טלטול מוקצה ושאר דברים שהתירו שם – הוא משום כבוד הבריות, כמבואר בסוגיא זו, משאיכ במצות כיסוי שאין בה ענין לכבוד הבריות אין שום סברא להתיר, אאיכ מצאנו שחז"ל התירו מפורש. אכן, גם להיפך אי אפשר לומר שהעמידו חז"ל דבריהם, אאיכ ראינו זאת מפורש.

ט. באיזו מלחמה חובת הביסוי נוגדת?

נראה לי שבמלחמת מצוה, כשסכנה גדולה מרחפת על ישראל, ושם השכינה מצויה יותר, אי אפשר לומר שיהיו פטורים ממצות "יד וייתר", והמחנה יהיה מזוהם ומלוכלך. שאם כן, למה בא המלאך ליהושע ותבע ממנו על שביטלו תורה במחנה, והיה יכול יהושע להשיב, שאי אפשר לעסוק בתורה במחנה, כיון שהמחנה אינו נקי, שהרי זו מלחמת מצוה כהגדרת הרמב"ם בהלכות מלכים. ועל כן נראה לי פשוט, שמצות "מחניך קדוש" כוללת כל המלחמות. וככל שהמלחמה חמורה יותר, יש להקפיד יותר על קדושת המחנה, "ולא יראה בך ערוות דבר ושב מאחריך". יתר על כן, דעת "ספר חרדים" (פרק א מצות עשה מא) שקדושת המחנה כוללת כל מקום ישוב, ולא דברה תורה אלא בהוזה, שבמחנה – באין סידורים סניטריים – עשוי הנקיון להיפגע, ולכן ראתה התורה צורך מיוחד להזהיר על כך. אך המצוה כללית היא, לכל מקום חנייה וישוב.

ואין ראיה מדברי בעל ספר החינוך, שהמצוה נוגדת במלחמת הרשות בלבד, מתוך שהוא כותב שהזהירה התורה על נקיון המחנה, בגלל שיוצאי המחנה דבקים בשכינה, שהרי הירא מעבירות שבידו חזר לביתו, ודבר זה נוהג במלחמת הרשות בלבד. אומר אני שה'חינוך' לא התכוון לכך, אלא דוגמא בלבד נקט, להדגיש את צדדי הקדושה של המחנה, שבגללן מתחייבת נקיות. אך הכלל, ש"ד' אלקיך מתהלך בקרב מחניך", קיים בכל מלחמה בין אם נמצאים בה כשרים בלבד, או אף מן הפחותים בעם חלילה. דרכו של בעל ספר החנוך, בדברו על טעם המצוה, להטעים דבריו בצורות שונות, ולא תמיד יש בטעם תשובה מלאה לכל פרטי המצוה.

י. סיכום

ההלכות העולות מהאמור לעיל:

- א. יש להקים בכל מחנה "יד" לקטנים (רבינו יונה).
- ב. בקטנים אין צורך לכסות.
- ג. גם לצרכים גדולים, יש לקבוע מקום מיוחד להתפנות בו (לדעת הרמב"ם).
- ד. לדעת רבינו יונה, כיון שמכסה בעפר אין צורך במקום קבוע לעשיית הצרכים, אלא העיקר הוא שיהיה מחוץ למחנה.
- ה. אחריות הביסוי וקביעות המקום היא על כל יחיד, ואם לא כיסה עבר על עשה.
- ו. אחריות המפקדים היא לקבוע מקום מסויים, להתקין מתקן לקטנים

- ולקבוע מקום מתאים לגדולים.
- ז. מרחק המתקן מחוץ למחנה נעשה בהתחשב בקדושת המחנה, ריח וכדו', ובהתחשב בכללי הצניעות.
- ח. אין הבדל באיזה מחנה מדובר: מחנה נפש, סדרה, מחנה היוצא למלחמת רשות, או מלחמת מצוה, יש לנהוג כך, הן מצד הזכרת דברי תפילה ותורה, הן מצד הכלל ש"ד' אלוֹקִיךָ מתהלך בקרב מחניך" (רמב"ן, רבנו יונה, רשב"ץ, ספר חרדים).
- ט. המחלף בדרך חייב לכסות מצד מידת חסידות.
- י. אם אין באפשרותו לתפור מאיזו סיבה שהיא, יש ערך בכיסוי גם ללא חפירה.
- יא. כיסוי בניירות וכדו' אינו משיג את המטרה, ויש לכסות בכיסוי של ממש, עפר, אבנים וכדו'.
- יב. "יתד" האמור בתורה לא ידענו מה צורתו, ומסתבר ש"יתד" – לאו דוקא, אלא כל כלי חפירה כשר.
- יג. באשר לכיסוי בשבת, אם מייחד בפירוש אבנים לכיסוי מערב שבת, נראה שמועיל ובתנאי שלא יהיה בשדה חרוש, או בבנין. עיין שו"ע או"ח סי' שיג סעיף ט במחבר ובמשנה ברורה.

וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה?
אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבבם לאביהם שבשמים – היו מתגברים. ואם לאו – היו נופלין.
(משנה ראש השנה ג, ח)